

II. ABDÜLHAMİD'E SATILAN BİR ÇİFTLİĞİN HİKÂYESİ VE DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Ferhat BERBER

Özet: Manisa Koldere Çiftliği, verimli bir tarım ünitesidir. 1880'lerin sonunda, çiftlik Osmanlı vatandaşı Balyozzade Karabet'e satılmıştır. Bunun üzerine çiftlik sakinleri, satın almada önceliğin kendilerine ait olduğunu iddia etmişlerdir. Çıkan anlaşmazlık çatışmaya dönüşmüştür. Bunlarla baş edemeyen Karabet, çiftliği II. Abdülhamid'e satmıştır. Hadisede şüphe uyandırıcı bir takım ayrıntılar dikkat çekmektedir. Özellikle Balyozzadelerin yerel ve merkezi idare ile kuvvetli ilişkileri vardır. Ayrıca bölgede başka arazilerin usulsüz satış işlemlerinde de adları geçmektedir.

Anahtar kelimeler: Manisa, Balyozzade, Yahya Hayati Paşa, Koldere, II. Abdülhamid, Emlâk-ı Hümayun.

The Story of a Farm Sold to Abdülhamid II and Its Preoccupation

Abstract: Manisa Koldere Farm was a productive agricultural unit. At the end of the 1880s, the farm was sold to Balyozzade Karabet who was an Ottoman citizen. Upon this farm residents claimed that their own priorities to buying. The dispute has turned a clash. Karabet who was unable to cope with those was sold the farm to Abdülhamid II. Some suspicious details attract attention in this event. Especially, Balyozzades had strong relationships with local and central governments. Also, they were mentioned in illegal sales transactions of other lands in this area.

Key words: Manisa, Balyozzade, Yahya Hayati Paşa, Koldere, Abdülhamid II, Emlak-ı Hümayun.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin son döneminde, iç ve dış politikada cereyan eden hadiselerin ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan kavramların pek çoğu, bugün akademik ve popüler düzeyde tartışılmaktadır. Mevzubahis olay ve olguların konuya ilişkin birkaçı: II. Abdülhamid'in emlaki, Osmanlı gayrimüslim tebaasının sosyo-ekonomik yapısı ve toplumsal davranışları, arazi mülkiyet ve tasarruf sistemi, devlet-rical-eşraf-halk arasında kurulan ilişkiler zinciri olarak ifade edilebilir.

Bu çalışma esas itibarıyla, II. Abdülhamid'in bir çiftliği satın almasının hikâyesi olmakla birlikte, yukarıdaki mevzularla bir şekilde ilgilidir. Burada söz konusu çiftlik, bir laboratuvar olarak ele alınıp yukarıda anılan meselelere dönük birtakım ayrıntılara dikkat çekilecektir. Batı Anadolu'da bulunan küçük bir toprak parçasının, kısa bir süre zarfında başından geçen hadiselerin içeriği, bilhassa devlet, devlet adamları, eşraf ve halk arasındaki ilişkiler açısından enteresan bir örnek sunmaktadır. Yerel ölçekli çalışmalar, daha ayrıntılı biçimde

incelenen örnekleri artırdıkça, bahsi geçen tartışma konuları hakkında, ülke geneline dair yorumlar yapmak daha da kolaylaşacaktır.

Koldere Çiftliği Neresidir, Nasıl El Değiştirmiştir?

1880'lerin sonunda II. Abdülhamid'in satın alacağı Koldere Çiftliği, Manisa kazasının Belen nahiyesine bağlıdır ve bu tarihlerde bünyesinde birkaç köyü barındırmaktadır. 190'ı Müslüman toplam 1242 nüfusu havidir (İ. MMS. 106/4530, lef-3). Aslında 16. yüzyıl kayıtlarında bir vakıf köyü (Emecen, 1989, s. 173) olarak görülen Koldere, daha sonra Manisa ve çevresinin meşhur ayan ailesi Karaosmanoğullarının kontrolüne geçmiştir (Nagata, 1997, ss. 59-68, 100). Koldere, 1844-1845 yıllarına ait temettuat kayıtlarına göre, yine Karaosmanoğlu ailesinden, bir süre Saruhan Kaymakamlığı da yapmış olan, Mehmed Sadık Bey'in tasarrufunda olup yüksek tarım potansiyeli ile dikkat çekmektedir¹.

Çiftliğin, verimliliği sebebiyle, ailenin elinden çıkış sürecinde ve sonrasında ciddi bir talep gördüğü söylenebilir. Zira belgelerden anlaşıldığı kadarıyla çiftlik, Sadık Bey'in ardından, oğlu Arif Bey'in iflasi sebebiyle satışa çıkarılmıştır. Açık artırmaya katılan kişiler arasında devlet ricalinden kimselerin olması da ayrıca dikkat çekicidir. Ekim-Aralık 1869 tarihleri arasındaki belgelere göre, Namık Paşa², 2 Aralık 1869 tarihinde, çiftlik için teklif edilen son bedelden daha fazlasını taahhüt ettiğini ve beklemede olduğunu yazmıştır (ŞD. DH. 1375/51; ŞD. 2391/38). Açık artırmaya dair bu belgelerin sunduğundan başka bilgi olmadığı için, mezat işlemlerinin nasıl sonuçlandığını tahmin etmek mümkün değildir. Ancak aşağıda ele alınacak olayların esas kahramanlarından olan Balyozzade Karabet ve Matyos Kardeşler, çiftliği Rüşdü Paşa'nın oğlu Reşad Bey'den alacaklardır. Kısacası çiftlik, Karaosmanoğlu ailesinin elinden çıktıktan ya hemen ya da kısa bir süre sonra, meşhur sadrazam Mütercim Mehmed Rüşdü Paşa'nın eline geçmiştir³.

¹ Ayrıntıları için bk. (Berber, 2013, ss. 233-268).

² Namık Paşa, Şeyh'ül Vüzera lakaplı meşhur Osmanlı devlet adamıdır. Paşa, 1869 yılında Seraskerlik görevinden ayrıldıktan sonra, birkaç yıl aktif devlet görevinde bulunmamıştır. Kısa süren Şura-yı Devlet başkanlığının ardından, 1872 yılında eski dostu Mütercim Rüşdü Paşa'nın kurduğu kabinede görev almıştır (Somel, 2009, s. 64). İşin ilginç yanı, Namık Paşa'nın da talip olduğu Koldere Çiftliği, birazdan bahsedileceği üzere, daha sonradan Namık Paşa'nın eski dostu Rüşdü Paşa'nın mülkü olarak görülecektir.

³ Abdülaziz ve II. Abdülhamid dönemlerinde sadrazamlık yapan Mütercim Mehmed Rüşdü Paşa, bugün Manisa Hatuniye Camii avlusunda medfundur. Manisa'da bir çiftliği olduğu da çeşitli yazarlarca belirtilmiştir. İnal, Paşa'nın Sadarettin azledildiğinde, İstanbul'dan uzaklaştırılmasının gündeme geldiğini belirtir. Paşa, çevresi tarafından Manisa'da tarlalarının olması sebebiyle, burada yerleşmesinin uygun olacağına ikna edilir (İnal, 1982, s. 133). Ayrıca resmî kayıtlardan aktarılan

Çiftlik Sahibi ve Ahali Arasında Çatışma

Koldere Çiftliği, İzmir tüccarlarından Balyozzadeler tarafından Rüşdü Paşa'nın varislerinden satın alınmıştır (Y. MTV. 35/113, lef-5, lef-6). En azından bir asırdan fazla bir süredir Karaosmanoğulları ailesinin tasarrufunda bulunan çiftlik ahalisinin, 1888 yılından itibaren yeni sahipleri ile yaşadığı problem, çalışmanın esas konusunu oluşturmaktadır. Daha anlaşılabilir olması açısından, önce vukuatı özetlemek, sonra da tarafların iddiaları ışığında ayrıntıları analiz etmek yerinde olur.

1888 yılı sonbaharında Balyozzadeler, çiftliği satın aldıktan sonra, ahali çiftliği teslim etmemek için direnmiştir. Bu direniş, ahaliden bazılarının mahkûmiyetine sebep olmuştur. Yerel idarenin, çiftliğin teslimine yönelik arabulucu gayretleri sonuç vermeyince kolluk kuvvetleri devreye girmiştir. Jandarma ile ahali arasındaki çatışmada ölenler ve yaralananlar olmuştur. Buna rağmen ahali suçsuzluğunu ifade etmeye devam etmiş ve çiftlik sahibi ile ahali arasındaki sürtüşme bitmemiştir. Sonuçta Balyozzade Karabet, çiftliği Padişah'a satma kararı almıştır.

Öncelikle çiftliğin yeni sahiplerini tanıtarak başlamak icap eder. Balyozzadeler namıyla bilinen aile, İzmir'de yaşayan Osmanlı Ermenilerindedir. İzmir ticaretinde önemli bir yere sahiptirler⁴. Servet ve teşebbüsleri İzmir'le sınırlı olmayıp, Manisa'da da yatırımları görülmektedir⁵. Üstelik Balyozzadelerin Yıldız Sarayı ile de yakın ilişkiler içinde oldukları dikkat çekmektedir⁶.

Koldere, Karaosmanoğlu ailesinden bu yana bölgede veya devlet katında muktedir kişilerin tasarrufunda bulunmuştur. Peki, ne olmuştur da, Koldere ahalisi çiftliğin yeni sahiplerine itiraz etmiştir? İsyana dönüşen bu itirazın boyutları nelerdir ve sonucunda neler olmuştur? Yukarıdaki özete bakıldığında,

bilgilerde de, Paşa'nın Manisa'da çiftliği olduğu, 1882'de burada vefat ettiği ifade edilmiştir (Süreyya, 1996, s. 1407). Yine Ersoy da bunu teyit eder (Ersoy, 1941, s. 6). Daha evvel Namık Paşa'nın da çiftliğe talip olduğu belirtilmişti. Üst düzey devlet erkânının çiftliğe olan ilgisinin enteresan olduğunu ifade etmek gerekir.

⁴ 1885 yılında kurulan İzmir Ticaret Odasının ilk meclis reisi Balyozzade Matyos Efendi'dir. 1886-1888 yılları arasında da oda reisliği görevinde bulunmuştur (Albüm, 2014). Matyos 1890'ların başında İzmir Belediye Meclisi üyeliğinde de bulunmuştur (Serçe, 1998, s. 75). Balyozzadeler İzmir ticaretinde önemli bir yere sahip olup, aileden Serkiz'in de 1898 yılında İzmir Ticaret ve Sanayi Borsasına üye olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Matyos'un İzmir'de zeytinyağı, prina ve ispiroto fabrikaları bulunmaktadır (Martal, 1999, ss. 114, 118, 145, 147).

⁵ Hem Karabet'in, hem de Matyos'un Manisa'da birer adet pamuk fabrikaları mevcuttur (Koç, 2006, s. 55).

⁶ Aile üyelerinin, bilhassa Matyos'un, Saray katında makbul bir şahıs olduğu göze çarpmaktadır. Zira kendisine çeşitli vesilelerle taltif ve nişanlar verilmiştir. Ayrıntıları için bk. (İ. TAL. 8/25; DH. MKT. 295/63; İ. TAL. 322/25; DH. MKT. 398/35).

sanki taşrada cereyan eden basit bir asayiş sorunu gibi duran olayın arka planında, bir usulsüzlük, devletin ihmali, eşraf ve resmi makamların işbirliği gibi sebepler mi var? Yoksa ahali, kolay yoldan toprak sahibi olmak için eşkıyalığa mı tevessül etmiştir?

Bu sorular, belgelerin ayrıntılı biçimde incelenmesi ve bazı parçaların birleştirilmesi ile daha anlamlı hâle gelecektir. Meselenin ayrıntılarına girmeden evvel belirtilmesi gereken birkaç nokta vardır. Sürece ait belgelerin sunduğu bilgiler üç kısım olarak düşünülmelidir. İlki yerel idare merci olan Aydın Valiliği'nin⁷ görüşleri, ikincisi de ahalinin şikâyet ve seslerini duyurma çabalarıdır. Buna ilaveten merkezî idarenin yani Babıali ve Yıldız Sarayı'nın tavrı nihai belirleyici olacaktır.

Hadiseye dair en erken tarihli belgeler Ekim 1888'e ait olsa da meselenin Şubat 1888'de başladığı anlaşılmaktadır. 9 Kasım 1889 tarihli bir belgede, suçluların 20 Şubat 1888'den beri mahkûm oldukları ifade edilmiştir (İ. DH. 1164/90968; 1). Ayrıca 10 Ekim 1888 tarihli yazıda Aydın Valiliği Babıali'ye, 8 ay önce ahalinin, çiftlik sahibini tasarruftan men etmeye çalıştığını belirtmiştir.

Vilayet makamının 10 Ekim 1888 tarihli yazısına göre, Koldereliler hakk-ı rüçhan⁸ iddiası ile Karabet'in adamlarını kovarak çiftlik eşyasını ve binalarını zapt etmişlerdir. Gönderilen memurları da taşıyıp kovmuşlardır. İş ceza mahkemesine intikal etmiş, suçluların mahkûmiyetine, çiftliğin Karabet'e teslimine karar verilmiştir. Ancak teslim işlemi de köylünün muhalefeti yüzünden gerçekleşmemiştir. Aydın Valiliği, ahalinin maksadının çiftliği satın almak olmadığını iddia eder. Çiftlikten ve dışarıdan bazı kimselerin köylüyü tahrik ettiğini belirtir. Bu sebeple yerel idare, bu kişilerin köylüyü kendi menfaatleri için kullanmalarını ve soymalarını engellemek amacıyla planlar yapmakta iken, bazı köylüler gelip çiftliği teslim hazırladıklarını ifade etmişlerdir. Bunun üzerine görevliler çiftliğe gönderilmiştir. Bu defa da memurlara taş ve silahla hücum edilmiştir. Zabıta kendini korumuş, her iki taraftan da yaralananlar olmuştur. Manisa mutasarrıflığından adliye memurları

⁷ Bu tarihlerde Aydın vilayeti, hemen hemen bugünkü Ege Bölgesi büyüklüğünde bir idari birimdir. Merkezi İzmir Sancağı olmak üzere Aydın, Saruhan, Menteşe ile birlikte dört sancaktan oluşmaktadır. Daha sonradan Denizli de bu sancaklara ilave olmuştur. Manisa ise Saruhan Sancağı'nın merkez kazasıdır. Vilayet üzerindeki idari taksimat değişiklikleri Aydın Vilayet Salnameleri'nden takip edilebilir.

⁸ Kelime anlamı üstünlük hakkı demektir. 1858 Arazi Kanunnamesi ve sonradan yapılan tadilatla toprak rejimine dair bir terim olarak kullanılmıştır. Miri arazinin intikali esnasında öncelik hakkı olanlar kastedilmektedir. Bu arazi bir köy ise, arazinin mutasarrıfından bir başkasına intikali durumunda, köy sakinlerinden toprağa ihtiyacı olanlar bir yıl içinde başvurarak bedeli ile toprağı tasarruf hakkına sahip olabilirler (Cin, 1992, ss. 320-324).

ve tahkikat için İzmir'den İstinaf müdde-i umumisi⁹ ve jandarma kumandanı gönderilmiştir (Y.MTV. 35/113; lef-5). 10 Ekim tarihli bu yazısında olay hakkında daha fazla detay vermeyen valilik, ahalinin bazı kimseler tarafından kandırıldığını ve valiliğin hem çiftliği sahibine teslim etmeyi hem de ahaliyi bu kişilerden kurtarmayı planladığını öne çıkarmaktadır.

Koldere vukuatı bu yazıdan birkaç gün sonra, bir de ahalinin gözüyle, Saray ve kamuoyuna duyurulacaktır ki, ancak ondan sonra yerel makamlar olayın içeriğinden daha ayrıntılı olarak bahsetmeye başlayacaklardır.

Kolderelilerin iddiaları valiliğin anlattıklarından farklı yöndedir. Küsküoğlu Kostanti'nin Koldere ahalisinin vekili sıfatıyla, İstanbul'da yayın yapan Saadet gazetesinin 13 Ekim 1888 tarihli nüshasında yer alan açıklamaları, olaya yeni bir boyut kazandırmaktadır. Kostanti'ye göre olaylar şöyle gelişmiştir: Çiftlik, ahaliye haber verilmeden Rüşi Paşa'nın varisleri tarafından 17 bin gurus bedele İzmir tüccarlarından Balyozzade Karabet ve Matyos'a satılmıştır. Bunu duyan ahali, çiftliği satın almak için kanunen kendilerine tanınan öncelik hakkını kullanıp bedelini ödemeye hazır olduklarını ve çiftliğin satış işleminin gerçekleşmesi ile birlikte bu meblağı vereceklerini resmen bir ihtarname ile bildirmiştir. Karabet, ilgili bedeli alarak çiftliği ahaliye devretmesi gerekirken, Padişah'ın kanununa karşı gelerek çiftliği kendi üzerinde tutmak için Agopyan isminde bir özel memur göndermiştir. Kanunen yetkisi olmayan bu kişi çiftliğe kabul edilmemiştir. Çünkü o kişiyi tanımış olmakla, rüçhan haklarını da ortadan kaldırmış olacaklarını düşünmüşlerdir. Kanunen doğru olanı yapmalarına rağmen, Manisa Bidayet Mahkemesi tarafından bu masum hareketlerine cinayet rengi verilmiştir. İçlerinden Müslüman ve Hristiyan 12 günahsız kişi, kürek cezası mahkûmiyeti almış ve çiftliğin Karabet'e teslimine karar verilmiştir. Üstelik hükmün uygulanması için temyiz işlemlerinin bitmesi bile beklenmeden, infaza teşebbüs edilmiştir. Bu muamelenin usulsüz olduğu yönünde, Baş Müdde-i Umumiliğin telgraf ile uyarısı bulunmaktadır. Aydın valisinin halkı koruyacağını anlayan Balyozyan Efendiler de Yahya Hayati Paşa'yı yanlarına alarak Manisa'ya gelmişlerdir. Olayın bundan sonraki gelişimi Kostanti'nin ağzından özetle şöyle cereyan etmiştir:

Ertesi gün Manisa'nın pazarıydı. Polis ve zabıta, pazara gelmiş olan Kolderelileri yakalayıp hükûmet konağına getirdi. Burada: 'Ya çiftliği 25 bin liraya almaya razıyız, paramız hazırdır, diye ikrar vermelisiniz veyahut biz çiftliği almaktan vazgeçtik demelisiniz', diye cebr ve şiddete maruz kaldılar. Manisa'da tutularak gitmelerine izin verilmedi. Ben bu durumu görünce gece Manisa'dan gizlice kaçtım. İzmir'e ve oradan da

⁹ 1879 tarihli düzenleme ile kurulan İstinaf Mahkemeleri, Yerel Mahkeme (Bidayet Mahkemesi) ile Yargıtay (Mahkeme-i Temyiz) arasında bulunan ve yerel mahkemenin üst mahkemesi şeklinde görev yapan bir temyiz kurumudur. (Yargıtay) İstinaf Müdde-i Umumisi ise bu mahkemenin savcısıdır.

vapurla İstanbul'a geldim. Gazeteciye soruyor: Defter-i Hakani kayd-ı resmisiyle 17 bin guruş olan ferağ (devr, satış) bedeline karşılık 25 bin lira istenilmesinin ve bu yüzden şiddet uygulanmasının, hapse atılmaların sebebi nedir? Yahya Paşa bu işleri hangi sıfatla yapar? Balyozyanlar, 17 bin guruş haklarına karşılık 25 bin lira istemekle 8-10 bin lira fazla talep etmiş olurlar. Şu yolsuzluklar Padişah'ın kulağına gitse, bu kişiler kendilerini nasıl kurtaracaklar. Bu dilekçemin toplum huzuruna hizmet eden gazetenizde yer almasını istirham ederim (Saadet gazetesi, 1152, ss. 1-2).

Yine Koldere ahalisinin 18 Ekim 1888'de Yıldız Sarayı'na çektiği telgrafta olay özetle şu şekilde anlatılmıştır:

Karabet'in ortağı Yahya Hayati Paşa, bilmeyiz ne suretle, 21 Eylül Çarşamba günü Koldere Çiftliği ahalisinden, İslam ve Hristiyan 50'den fazla kişiyi Manisa'ya getirdi. Kimini yargısız hapse attı, kimini dövüp işkencevari muameleye tabi tuttu.

26 Eylül Pazartesi, Saruhan Tabur ağası, süvarilerle Koldere'yi kuşatarak çiftliği Balyozoğlu'nun adamlarına teslim etmemizi istedi. İstanbul'dan bir karar gelmedikçe teslim etmeyeceğimizi söyledik. Bunun üzerine vur emri verildi. 4 erkek bir kadın 5 kişi öldürüldü. 8 kişi de ağır yaralandı.

27 Eylül'de Hayati Paşa ve Balyozoğlu İzmir'e döndü. Yahya Hayati Paşa Saray'dan gördüğü iltifatı kötüye kullanmıştır. Vilayet defterdarı ile ittifak yapmıştır. Konu hakkında valiye yalan bilgiler vermiştir.

Dün de (17 Ekim) bir alay civarında jandarma askeri Manisa'ya gönderildi. Yahya Paşa kendini haklı çıkarmak için 3 binden fazla, sadık İslam ve Hristiyan kullarının telefine sebep olmaktadır. Onun esas fikri Padişah'ın ihсан ettiği hakk-ı rüçhanımızı gasp edip, çiftliği Balyozoğluna teslim etmektir.

Padişah'tan adil bir memur gönderip durumu inceletmesini ve hakkımızı vermesini istiyoruz. Memur adil biri olsun ki, Hayati Paşa ve çevresi nüfuz sahibi olduğundan onu da etkilemesinler.

Bundan önce de defterdarın odasında ahaliden bazı kişilerden zorla senet alınmış, Panayot, Hayati Paşa tarafından darp edilmişti. Hükümsüz hapse atılanların tahliyesini ve hukukumuzun icrasını istirham ederiz (Y. MTV. 35/113; lef-3).

Valilik 10 Ekim tarihli yazısından 8 gün sonra tekrar, olaya dair malumatı biraz daha genişleterek merkeze bildirmiştir. 18 Ekim 1888 tarihinde, Aydın valisinin başkente çektiği telgrafta, ahalinin birileri tarafından vergi borçlarını ödememeleri yönünde kışkırtıldığı yinelenmiş, bu konuda Yahya Hayati Paşa'nın, tahkike memur edilip mutasarrıfa bilgi verildiği belirtilmiştir. 25 Eylül'de inceleme başlatılmıştır. Bu sırada ahali çiftlik sahibiyle anlaşıp meseleyi bitirmeye ve çiftliği teslim hazırladıklarını açıklamıştır. Çiftliğin

teslimi için, birkaç neferle Binbaşı Koldere'ye gitmiş ancak icra memurları ve jandarmalara taş ve silahla hücum edilmiştir. Müsebbiplerin tedibi için Babıali'nin izni gerektiğinden, Binbaşı ile maiyetindekiler Manisa'ya çağırılmıştır. Taraflar arasında sulh sağlamak için ahali de Manisa'ya davet edilmiştir. İstinaf müdde-i umumisi ile Jandarma kumandanı da gelmiştir. Adli tahkikatın hızlandırıldığı yine de sonuç almak için üç-dört güne ihtiyaç olduğu söylenmiştir. Şimdiye kadar edinilen bilgiye göre, ahalden ölü ve yaralılar olduğu ifade edilerek bunların kendi kabahatleri olduğunun ve jandarmanın suçunun bulunmadığının, savcı tarafından işaret edildiği vurgulanmıştır (Y. MTV. 35/113; lef-2).

Yine aynı gün Babıali, ahali hakkında “Yahya Hayati Paşa tarafından reva görülen kötü muameleden doğan facia”ya dair soruşturma yapılacağını ve sonucun Padişah'a sunulacağını, Saray'a gönderdiği yazıda ifade etmiştir. Ayrıca Saadet gazetesinde çıkan makalenin nüshasını da ekte sunmuştur (Y.MTV.35/113; lef-6 ve DH. MKT 1555/57).

Anlaşılan merkezî idare konuyu takip etmektedir ve ahalinin şikâyetinden de haberdardır. Üstelik yukarıdaki belgelere yansıyan ifadeler, ilk aşamada Babıali'nin de Yahya Hayati Paşa'yı kusurlu olarak gördüğünü düşündürmektedir.

Görüldüğü gibi, Koldere ahalsinin İstanbul basınına verdiği bilgiler ve Saray'a çektikleri telgrafta anlattıkları ile valiliğin bildirimleri arasında kabahatli tarafın kim olduğu konusunda bir uyuşmazlık vardır. Eğer ahalinin suçu varsa, elbette bunu itiraf etmeleri beklenemez. Bundan sonra da valilik, Sadarete veya Saray'a gönderdiği belgelerde, Karabet ve Yahya Hayati Paşa'nın suçsuzluğunu vurgularken, ahalinin yanlış yolda olduğunu öne çıkaracaktır.

22 Ekim 1888'de Saray'a verilen bilgide, çiftliğin Balyozzadelerin malı olduğunun tasarruf senedi ile sabit olduğu belirtilmiştir. Yahya Paşa'nın da olaya dâhil olmadığı ve vaka esnasında Manisa'dan çıktığı söylenmiştir. Ahaliye, çiftliği teslim almaları için yapılan teklifin bir kanıtı olmadığı ifade edilmiştir. Ancak bundan sonra belgede geçen bir ifade dikkat çekmektedir. Denilmektedir ki “Eğer ahalinin çiftliği satın alması yönünde bir teklif olsaydı, zaten sorun çıkmazdı” (DH. MKT. 1556/105). Hâlbuki ahalinin verdiği bilgilerde, çiftlik bedelinden daha fazla bir meblağ ile kendilerine satış teklifi söz konusuydu. Belgenin devamında da, ahalinin mahkemeye müracaat etmeyip duyduklarıyla hareket ettiği, çiftlik bedelini ödemeye güçleri olmasına rağmen, hakk-ı rüçhan iddiası ile kıyam ettikleri vurgulanmıştır. Avukatların, satış bedeli yerine senelik geliri vermeleri ve başka bedel ödememeleri gibi yanlış bir yönlendirme yaptıkları ifade edilerek, avukatların derdinin 2-3 bin liraya ulaşan vekâlet ücretini alabilmek olduğu belirtilmiştir (DH. MKT. 1556/105).

Belki avukatların veya bazı kimselerin kendi çıkarları doğrultusunda ahaliyi yanlış yönlendirmiş olabileceği makul bir ihtimaldir. Ancak Kostanti, gazeteye verdiği bilgilerde çiftliğin satış bedeli olan 17 bin guruşu ödemeye hazır olduklarını ancak kendilerinden çok daha yüksek bir bedel istendiğini belirtmişti. Ayrıca öncelik haklarının olduğunu ve bunun için de işlem başlattıklarını hatırlatmakta fayda var. Ahalinin Saray'a çektiği telgrafta, Padişah'tan adil bir memur göndererek durumu inceletmesini istemeleri de, haklılıklarından emin olduklarını düşündürmektedir.

Valiliğin olaya yaklaşımı ve merkeze gönderdiği bilgiler, kendi içinde çok tutarlı görünmemektedir. Belgeler, tahkikatın derinleştirilmediği ve abartılı bilgiler verildiği kanaatini doğrulamaktadır. Mesela, 24 Ekim 1888 tarihinde, Saray'a gönderilen yazıda, saldırganların 300-500 kişi kadar olduğu, çiftlik içindeki konakta gizlenenlerce ateş açıldığı, sonucunda ahalden ölü ve yaralılar olduğu belirtilmiştir. Belgeye göre, jandarma korkutmak amacıyla havaya birkaç el ateş açmış, karşı koyanlara da kasatura ile müdahale etmiştir. Failler konakta saklandıklarından kimlikleri belirlenememiştir. Yahya Paşa'nın valilik tarafından görevlendirildiği tekrarlanmış ve olayda suçu bulunmadığı ifade edilmiştir (DH. MKT. 1557/86). Burada, en dikkat çekici husus, 300-500 kişinin toplanmış olmasıdır. Oysa daha önce bahsedildiği şekliyle Koldere çiftliği nüfusu Müslüman ve gayrimüslim, kadın ve erkek, toplam 1200 kişi civarındaydı. Valiliğin bahsettiği gibi, olay yerinde bu kadar büyük bir kalabalığın toplanması, eğer doğru ise, birkaç ihtimali akla getirmektedir. Ya ahali haklı olduğu için resmî görevlilere toplu hâlde karşı koymaya teşebbüs etmiştir ya da çiftliği kolay yoldan elde etmek için, belki de kandırılıp tahrik edilerek, toplu hâlde isyana karar vermiştir. İkinci ihtimalin geçerli olması durumunda da, konakta saklanan kişilerin kendi köylülerinin, hatta belki yakınlarının olduğu bir kalabalığa neden ateş açmış olabileceklerini anlamak güçtür. Öyle ya, bu tür bir durumda konakta saklananların jandarmaya veya memurlara ateş etmeleri beklenir.

Valiliğin açıklaması merkezî idareyi de tatmin etmemiş olmalı ki, 14 Kasım 1888'de, İstanbul'dan Aydın valiliğine yapılan ikazda, konakta saklanarak ateş açanların bulunmasının mümkün olduğu belirtilmiştir. Öldürülenlere isabet eden kurşunların cinsi ve kullanılan silahların türünün belirlenmesi istenmiştir. Yani tahkikatın balistik inceleme ile derinleştirilmesi yönünde vilayet makamı uyarılmıştır (DH. MKT. 1564/29).

Kolderelilerin verdiği malumatın mübalağalı olabileceği akla gelebilir ve muhtemeldir de. Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken bir husus vardır. Normal şartlarda, resmî bir makam olması hasebiyle ve sahip olduğu imkânlar düşünüldüğünde, yerel idarenin daha ayrıntılı bilgiler vermesi ve bu bilgilerin öncelikle kendi içinde tutarlı olması beklenirken bilakis, ahalinin verdiği bilgiler, daha ayrıntılı ve kendi içinde daha tutarlı görünmektedir.

Dikkat çeken bir başka ayrıntı ise, olay Manisa'da cereyan etmesine rağmen kazanın yerel makamlarına ait hiçbir belgeye rastlanmadığı gibi, vilayet de yazışmalarda kazanın hatta sancağın idari makamlarından gelen bilgilere hiç atfı yapmamıştır. Hâlbuki resmî kurumlar arası muhaberatta, Osmanlı belgelerinde sık sık görüldüğü üzere, bir alt kurumdan alınan bilgi bir üst kuruma iletilirken, alttan gelen ilgili yazıya yapılan atıflara bu olaya ait belgeler grubunda hiç rastlanılmamıştır. Bu durum âdetâ, Manisa'da cereyan eden bir asayiş sorunu, sadece vilayet merkezinden takip ediliyormuş görüntüsü vermektedir.

Yine de valiliğin açıklamaları esas alınacak olursa, Koldere ahali haklarını arama konusunda, hukukî gereklilikleri doğru sırayla yerine getirmemiş gibi görünmektedir. Ancak ahali, üzerlerinde baskı kurulduğunu iddia etmektedir ve bu baskının sonrasında çıkan olayda çiftlik ahalisinden 5 kişi ölmüştür. Buna rağmen ahali haklılığını ve usulsüzlük yapıldığını vurgulamaya devam etmiş ve durumun Saray'ın kontrolünde incelenmesinde ısrarcı olmuştur. 21 Kasım 1888'de Saray'a çektikleri telgrafta özetle şunları ifade etmişlerdir:

Geçen gün Emrullah Efendi Koldere'ye geldi. Konakta keşif yaptı. Önceki tahkikatta yapılan yolsuzlukları bizzat gördü. Ancak tahkikat işini Manisa Adliye memurlarına bırakarak İzmir'e döndü. Manisa ve İzmir memurları hasımlarımızın tesiri altında olduğundan onların yapacağı tahkikat adilane olmayacaktır. Bunun için Emrullah Efendi'nin bir müddet burada kalması ve tahkikat ve işlemlerin onun gözetiminde icrası için müsaade isteriz (Y. PRK. AZJ. 14/69).

21 Kasım 1888 tarihli yukarıdaki telgraftan sonra, çiftlikte gerçekleşen çatışmaya dair başka belge yoktur. Valilik ise daha önceki yazışmalarda hiç dile getirilmeyen bir mevzuu da aylar sonra çiftliğin Sultan'a satılması gündeme geldiği sırada ifade etmiştir. 22 Nisan 1889 tarihinde Aydın valisi, Kolderelilerin çevredeki Padişah çiftliklerinin durumuna özendiğini ve bunu doğrudan isteyemedikleri için gayrimeşru yollara başvurduklarını belirtmiştir (İ.MMS. 106/4530; 3). Saray'a telgraf çekebilen, gazete vasıtasıyla kamuoyuna durumunu bildirebilen bir topluluğun, çiftliklerinin Padişah mülkü olmasını istemekten çekindiklerini düşünmek pek mantıklı gelmemektedir.

Çiftliğin Padişah'a satış işlemlerinden bahsetmeden önce, olayın kırılma noktası olarak kabul edilebilecek, Yahya Hayati Paşa'nın devreye girmesi üzerinde biraz durmak gerekir.

Kimdir Bu Yahya Hayati Paşa?

Yukarıda özellikle Aydın valiliğinin konuya yaklaşımının şüphe uyandırıcı yönlerinden bahsedilmişti. Hatta çiftliğin Balyozzade Karabet'e devri sürecinde Yahya Hayati Paşa'nın olaylara karışması, devlet-eşraf arasındaki köprüünün kurulduğu yönündeki şüphelyi güçlendirir nitelikte bir ayrıntıdır. Burada Hayati Paşa'nın durumuna dair ciddi soru işaretleri bulunmaktadır. Ahalinin, Paşa'nın

hangi sıfatla çiftlik meselesine müdahil olduğunu anlayamadığı belirtilmişti. Buna mukabil, Hayati Paşa'nın meseleyi tahkik için görevlendirildiği ve kabahatinin bulunmadığı da vilayet makamınca ifade edilmişti. Yahya Hayati Paşa'nın kim olduğuna dair bilgiler, bu karmaşanın netleşmesine yardımcı olacaktır.

Yahya Hayati Paşa, İzmir'in önde gelen zenginlerinden ve girişimcilerindendir¹⁰. 1894-1895 yıllarında İzmir Belediye Başkanı olarak görülmektedir¹¹. Balyozzadelerle iş ilişkileri hatta ortaklığı vardır¹². Ayrıca Yahya Hayati Paşa, askerî veya mülki sınıftan gelmemesine rağmen, paşalık kendisine Saray tarafından tevdi edilmiştir¹³.

Olayın geçtiği 1888 sonbaharında, Paşa'nın herhangi bir resmî görevi olduğuna dair bilgi yoktur. Mesela ileride görüleceği üzere, çiftlik kiralalarının kaydı hususunda Ödemiş Kaymakamı Halil Efendi'nin görevlendirildiği belirtilmiştir. Daha önce bahsedildiği üzere, Valilik tahkikat için, Yahya Hayati Paşa'yı görevlendirdiğini belirtmişti. Bu durumda Paşa'nın normal görevini ve sıfatını da zikretmesi işlemin yasallığı ve normalliği açısından beklenir bir durumdur. Yahya Hayati Paşa, devletin erkânı değilse bu tahkikat görevi kendisine nasıl verilmiş olabilir? Belki "paşa" unvanı sebebiyle Aydın valiliğinin böyle bir görevlendirme yaptığı akla gelebilir. Ancak bu da, devletin tarafsızlığı ile uyumsuz. Zira tüccardan bir şahsı, kendi ortağının çıkarlarının söz konusu olduğu bir meselede, soruşturmacı olarak vazifelendirmek, en azından şüphe çekici bir durumdur. Kaldı ki, ahali de, bu konudan mustarip olduğunu sıkça dile getirmiştir. Ahaliden kimselerin darp edilmesi, zorla senet imzalatılması, polis, zabıta ve jandarma üzerindeki etkisi ve defterdarla olan ilişkisine dair iddialar, kesin olarak kanıtlanamasa da, Paşa'nın nüfuzu ile örtüşen bir tablo çizmektedir.

¹⁰ 1883 yılında İzmir Körfezi'nde vapur işletme imtiyazı olarak Hamidiye Şirketini kurmuş ve 1892'ye kadar şirketin yönetim kurulu başkanlığını yapmıştır (Kurt, 1991, ss. 74-84). Ayrıca Ege Bölgesi'nin çeşitli yerlerinde madencilik alanında yatırımları mevcuttur (Bildirici, 2009, ss. 99-109; Başaran, 2000, ss. 132-134).

¹¹ İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin resmî Genel Ağ (İnternet) sitesinde 1894-1895 yılları arasında İzmir Belediye Reisi olduğu görülmekte, S. Ferit Eczacıbaşı'nın anılarından hazırlanan bir eserde de bu durum teyit edilmektedir (www.izmir.bel.tr, 2013; Aksoy, 1986, s. 57). Ancak İzmir Belediyesi üzerine yapılan bir araştırmada da, 1880 yılında, henüz İzmir belediyesinin tam olarak kurumsallaşmadığı dönemde, çok kısa bir süre İkinci Daire-i Belediye Reisi olarak görev yaptığı öne sürülmektedir (Serçe, 1998, s. 63).

¹² Balyozzade Karabet ve Matyos kardeşler de Hayati Paşa ile birlikte Hamidiye Şirketi'nin kurucuları ve yöneticileri arasında bulunmaktadır (Kurt, 1991, ss. 80-84).

¹³ Bir yerli müteşebbis olarak başarılarından dolayı, 12 Temmuz 1885 tarihinde kendisine Sultan II. Abdülhamid tarafından Rumeli Beylerbeyliği payesi verilmiştir. Bundan sonra Efendi yerine Paşa unvanıyla anılmıştır (Kurt, 1991, s. 80).

Tam aksi şekilde, farklı bir yorum yapmak da mümkündür. Mesela, ahali hakkı olmayan bir kazanım elde etmeye çalışmış olabilir. Hakkını arayan çiftlik sahibi ve olayları soruşturan ortağının nüfuzlu kişiler olması da mutlaka işin içinde bir kayırma veya usulsüzlük olduğu anlamına gelmeyebilir. Ancak Balyozzadelerin adının geçtiği bir başka olay, yukarıdaki yorumu zayıflatacak niteliktedir. Şöyle ki, 1886 tarihli bir belgeye göre, Balyozzadelerin Manisa'da tren istasyonu civarında satın aldığı bazı araziler bir yolsuzluk tahkikatına konu olmuştur. Üstelik burada da Manisa belediyesi ve Evkaf Müdürlüğünün yasa dışı işlemlerinden bahsedilmekte ve arazilerin kişilere aktarımının resmî belgelerle sabitlendiği dikkat çekmektedir¹⁴. 1886 yılı, Koldere hadisesinden birkaç yıl önce ve Balyozzadelerle Hayati Paşa'nın, İzmir Hamidiye Şirketindeki ortaklıklarının devam ettiği bir döneme denk gelmektedir.

Bölgede benzer usulsüzlüklerin önceki zamanlarda yapılmadığı söylenemez. Ancak Manisa ve çevresinde ticareti kolaylaştırıcı imkânların bu yıllarda arttığı da akla getirilmelidir. Ege Bölgesi gibi, dış pazarlar ile bütünleşmiş bir coğrafyada, ulaşım ağına yakın olan arazilerin daha da kıymetleneyeceği takdir edilmelidir. O hâlde bir başka noktayı da göz önünde bulundurmak gerekir. Şöyle ki, hadisenin cereyan ettiği tarihlerde, Koldere yakınlarında var olan yollara ilave olarak, yeni bir demiryolu hattının yapımına başlanmıştır¹⁵.

Hülasa kesin kanıtlanmamış olsa bile, Koldere'de cereyan eden olaylarda, eşraf ile resmi görevliler arasında iş birliği olduğu yönündeki kanıtlar çok güçlüdür.

Çiftlik Sultan'a Satılıyor

21 Kasım 1888'den sonra, çiftlikte cereyan eden hadiselerle ilgili belge olmadığı belirtilmişti. Bundan sonra ilk olarak, 22 Nisan 1889 tarihinde Saray'dan Sadarete yazılan bir yazı ile Karabet'in çiftliği satma niyetinde olduğu ve çiftliğin satın alınarak emlak-ı seniyeye dahil gündeme gelmiştir. Ancak çiftliğin, Aydın valiliğince münasip bir karşılık bulunarak satın alınması

¹⁴ 13 Ağustos 1886 tarihli Muhacirin Riyaseti kaynaklı bir belgeye göre: Manisa'da bazı muhacirlerin iskânı için uygun arazi aranırken, yer yokluğu sebebiyle Riyasetin başlattığı tahkikatta, Belediye ve Evkaf Müdürlüğü'nün çeşitli usulsüz işlemlere imza attıkları ortaya çıkmıştır. Burada Balyozzadelerin de adı geçmektedir. 1886 yılının başlarında Manisa şehir merkezinde, İstasyon Caddesi civarında, ederinden daha düşük bedellere satılan arazinin bir kısmı da, Balyozzadeler tarafından satın alınmış ve Defter-i Hakani Memurluğu bu işlem için resmî senet düzenlemiştir (DH. MHC. 4-47, 1303 Za 13).

¹⁵ 92 km'lik Manisa-Soma hattı ve bunun devamı niteliğindeki 184 km'lik Soma-Bandırma hattı 1880'de inşa edilmeye başlanmış ve 1890 yılında ulaşım açılmıştır (Manisa Maddesi, 1983, s. 5541). Soma hattında 1890 yılında 14.565 ton yük taşınmış olup bunun önemli bir kısmını tarımsal ürünler teşkil etmiştir (Martal, 1999, s. 81).

ve arazisinin fakir halka dağıtılmasının uygun olduğu bildirilmiş ve Sadarete icabı emredilmiştir (İ. DH. 1131/88366).

Bu emir üzerine Sadaret gereğini yapmak için teşebbüse geçmiş olmalı ki, 6 Temmuz 1889 tarihinde Aydın valiliğinden bir bilgi yazısı verilmiştir. Burada valilik, arazinin halka dağıtımı hususunda tereddütlerini vurgulamıştır. Arazinin dağıtılması hâlinde, çevre çiftliklerde de benzer istekler ve olayların vuku bulabileceğine dikkat çekmiştir. Üstelik çevredeki ecnebi çiftliklerinde böyle bir olay yaşanması hâlinde bunun bir dış mesele hâlini alabileceği hususunda uyarıda bulunulmuştur. Valiliğin önerisi, bu tür mahzurlara yol açılmaması için bir talimat çıkarılması gerektiği yönündedir.

Ayrıca, Balyozzadelerden Matyos, Valilik tarafından çağırılmış, çiftliği hükûmete veya başka birine satması teklif edilmiştir. Matyos ise sadece Padişah'a satacağını ifade etmiştir. Vali, çiftliğin uhde-i seniyeye kabulü hâlinde sorunların biteceğini belirterek bu yönde her türlü fedakârlığa hazır olduğunu beyan etmiştir (İ.MMS. 106/4530; 3).

Temmuz ayında Balyozzadeler, uzun süredir kira alamadıklarından şikâyetçi olmuşlardır. Hasat mevsimi olduğu için, kiralardan kaydedilmesine bir memur tayin edilmesini Saruhan mutasarrıflığından talep etmişlerdir. Ancak ahalinin ayak direyeceği ihtimalinden dolayı, bu yol vilayetçe tasvip edilmemiştir. Çünkü halk, çiftliğin Padişah mülküne katılması için gereken iradenin çıktığını zannetmektedir. Bu sebeple satış için gerekli işlemlerin başlatılmasının ardından, bir hükûmet memurunun defter tutarak kiralaları kaydetmesinin daha uygun olacağı önerilmiştir (İ. MMS. 106/4530; 4).

Valilikten Sadarete gönderilen, 1 Ağustos 1889 tarihli belgeye göre, çiftlik kiralalarının hükûmet adına deftere kaydedilmesi için, Ödemiş kaymakamı Halil Efendi görevlendirilmiştir. Çiftlik ahali de, Padişah tarafından alınmadıkça çiftliği teslim etmeyeceklerini, kira vermeyeceklerini yinelemiş, memurlara kötü davranmış ve işlerini yapmalarına izin vermemişlerdir. Valilik durumdan çok şikâyetçidir. Rahatsızlığını “Bunlara nasihat de kâr etmemektedir. Yaptıkları yanlarına kâr kaldığı için şımarmışlardır.” diye ifade ederek ya fevkalade bir tedbir ile tedip edilmelerini ya da çeşitli sakıncaları olsa da, sükûneti sağlamak için çiftliğin hazine-i hassa tarafından satın alınması gerektiğinin altı çizilmiştir (İ. MMS. 106/4530; 5).

Valiliğin bu şikâyetlerinin paralelinde ahali de kendini savunmaya devam etmektedir. 3 Ağustos 1889 tarihli telgraflarında özetle şunları anlatmaktadırlar:

Koldere'nin İslam ve Hristiyan ahali, arazi hakkında üç ay kadar önceki Padişah iradesinin infazını istirham eder.

Arazi bedeline karşılık olarak bu seneki mahsulat-ı hazıra bedeli olan 17.000 liranın yarısını hükûmete terke hazır olduğumuzu, kalan kısmı da

nakden ödemeye razı olduğumuzu önceki arzuhâllerimizle vilayete bildirmiştik.

Vilayet, Padişah iradesine de mahsulatın terkine de rıza göstermemiştir. Sorun geçiştirilmekte olup, kavgalı arazinin aidiyeti beyan edilmeden, kira talebiyle Koldere halkı tazyik edilmiştir. Koldere halkı, çiftlik Padişah mülkü olmaksızın istenen kiranın hemen verilmesine hazırdır. Aksi hâlde kira verilmesi Padişah iradesine de muhaliftir. Bu yüzden kira ödenmemiştir. Padişah iradesi ne merkezde ise bunun gereği olan mahsulat-ı hazıramızın hükümetçe alınması öncelikli meseledir. İsteğimize süratle bir karar verilmesi için vilayete ve diğer gerekenlere Sadarettten emredilmesi müsterhemdir (İ. MMS. 106/4530; 6).

Görüldüğü gibi, Karabet'in çiftliği satmaya niyetlendiği dönemde de münakaşa devam etmektedir. Nitekim Ağustos ayının ortasında hükümet meclislerinde bazı kararlar alınmıştır. Buna göre, herhangi bir mahzura yol açmadan ve şikâyete yer bırakmaksızın, çiftliğin satın alınarak emlak-ı seniyyeye ilavesinin gerektiği beyan edilmiştir. Hem ahalinin muhalefeti hem de Balyozzadelerin isteğinin dikkate alınması, kavgaya yer bırakmamak için, çiftliğin Padişah adına, Hazine-i Hassa tarafından 20.000 lira bedel ile satın alınması uygun görülmüş, keyfiyet Saray'a mazbatayla sunulup izin istenmiştir (MV. 46/13; İ. MMS. 106/4530, s. 2).

Ancak 19 Ağustos 1889'da Padişah, çiftliğin Hazine-i Hassa tarafından satın alınması yerine, bedelinin vilayet tarafından uygun taksitlere bağlanarak sahibine ödenmesini ve çiftlik arazisinin tapusuyla birlikte halktan ihtiyaç sahiplerine dağıtılmak üzere, satın alınmasının daha uygun olacağını yinelemiştir (İ. MMS. 106/4530; 1).

Babıali'nin tahkikatı ile çiftlik ahalsinin muhtaç olmayıp varlıklı olduğu anlaşılmıştır. Çiftliğin ücretsiz olarak bunlara dağıtımının, hazinenin menfaatine olmayacağı düşünülmüştür. Bu yüzden 26 Ağustos 1889 tarihinde Yıldız Sarayı, çiftliğin 20.000 lira karşılığında satın alınarak emlak-ı seniyyeye ilavesi yönünde karar değiştirdiğini belirtmiştir. Çiftlik halkının daha da kalkınacakları sebebiyle, çiftliğin Padişah emlakine katılmasını istemelerinin de etkisi olduğu yazıdan anlaşılmaktadır (İ. DH. 1149/89554).

Bundan sonra Eylül-Aralık 1889 tarihleri arasındaki yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla, satış işlemi Osmanlı mali bürokrasisini bir hayli zorlamıştır. Bütçe denkliğinin bozulmaması için en uygun ödeme kaleminin bulunması ve Aydın valiliği, Maliye Nezareti ve Hazine-i Hassa arasındaki aktarımlar akçe farklarına kadar hesaplanmıştır (MAD. 11471, s. 93; MAD.d. 10645, s. 10).

Satış işleminin ne zaman gerçekleştiği ise çok ilgisiz bir kurumun muhaberatından tahmin edilebilmektedir. O sıralarda Paris'te ikamet ettiği anlaşılan Karabet'in intikal masraflarından dolayı Defter-i Hakani'ye olan borcu

için, 18 Şubat 1890'da Paris sefaretinden Karabet'in adresi talep edilmiştir (HR. TO 84/7). Bu durumda en azından 1889 yılının son günlerinde satış işleminin tamamlandığını belirtmek yanlış olmayacaktır.

Suçluların Mahkûmiyet Durumu

Çiftlik ahalisinden mahkûm edilenler olduğu önceden belirtilmişti. Çiftliğin Sultan'a satışı esnasında ise mahkûmların durumları tekrar gündeme getirilmiştir.

9 Kasım 1889, Vilayet makamından Sadarete gönderilen yazıda önce ahalinin dilekçesine yer verilmiştir. Dilekçede ifade edilenler özetle şöyledir:

Çiftliğin Padişah mülküne kabulü ile son derece emniyetli ve rahat olacağız, bu yüzden her zaman Padişah'a duacı olacağız. Balyozzadelerle aramızdaki anlaşmazlığa da ara vermiş bulunmaktayız.

Önceden Jandarma Binbaşı Mehmed Efendi ile diğerleri aleyhine açtığımız davanın verilen istidalar üzerine Rodos mahkemesine nakledildiğini duyduk.

Hâlbuki çiftlik çekişmelerinden dolayı bütün davalardan feragat ettiğimizi beyan etmiştik, bu sebepten tutuklu bulunan 12 kişinin de affını Padişah'tan istirham ederiz (İ. DH. 1164/90968; 2).

Bu dilekçe üzerine Aydın Valiliği İdare Meclisi, mahkûmların durumu hakkında bilgi vermiştir. Buna göre: 8 Rum, 4 Müslüman toplam 12 kişi mahpus olup, 3 ve 3,5 yıl kürek cezası almışlardır. Yağma ve hakaret gibi suçlardan, 20 Şubat 1888'den beri mahpus oldukları belirtilmiştir (İ. DH. 1164/90968; 1). 18 Kasım'da Valilik'ten gelen yazı Adliye Nezaretine iletilmiş, 28 Kasım'da da Adliye Nazırı görüş bildirmiştir. Cezalarının üçte birine yakınını çekmiş olmaları sebebiyle, aklarının uygun olabileceği, ancak tek bir af çıkarılması için Sadaret görüşünün daha isabetli olacağı ifade edilmiştir (İ. DH. 1164/90968; 4). 8 Aralık 1889'da affın uygun olacağı görüşü Padişah'a sunulmuştur (İ. DH. 1164/90968; 5). Mahkûmlar için bir af çıkarılıp çıkarılmadığı ise bilinmemektedir. Ancak mahkûmiyetler hakkında bilgi veren bu belgelerde veya müstakil olarak, ölümle sonuçlanan olayın suçlularının tespiti ve cezalandırılmasına dair de herhangi bir malumat yoktur.

Sonuç

19. yüzyıl boyunca, Osmanlı Devleti'nde nüfusun % 80'i tarımla geçinmekteydi. Bu asırda tarım ve ona bağlı olarak ticari tarım sürekli olarak büyüdü (Quataert, 2004, s. 961). Özellikle, 1870-1873 arasında ticaret hacminin genişlemesi, çiftçinin mali durumunun düzelmesini sağlamıştı. Ancak 1873-

1896 arasında gerçekleşen fiyat krizi¹⁶, köylünün vaziyetini kötüleştirmiş ve büyük bir kesimin borçlanmasına sebep olmuştu (Quataert, 2004, s. 988). Yani yüzyılın son çeyreği, Osmanlı topraklarında sürekli gelişen tarım sektörü ve çiftçiler için çok parlak geçmiyordu. Diğer yandan, Ege Bölgesi'nde yapılan demiryolu hatları, bölgenin verimli tarım arazilerinin kıymetini artırmaktaydı.

Bu tarihlerde tahtta bulunan Sultan II. Abdülhamid'in de, tarım arazileri üzerine olan ilgisi dikkat çekicidir. Aslında Padişah'ın petrol bölgelerinde satın aldığı araziler, daha cazibeli bir konu niteliği taşır. Buraları şahsi mülkü hâline getirmesinin en önemli sebebi, kıymetli toprakların yabancıların eline geçmesini istememesi olarak ifade edilir. Aynı şekilde, Batı Anadolu'daki pek çok çiftliği alması da bu politika çerçevesinde değerlendirilmelidir (Terzi, 2009, ss. 30-31). Gerçekten de II. Abdülhamid, toprak satın alarak mülk edinmeyi bir politika olarak benimsemiştir ki, hem kendinden önce satılan emlak-i hümayunun listesini hazırlattırması ve bunlardan mümkün olanları satın almaya başlamış, hem de Hazine-i Hassa Nezaretine satın alınabilecek arazileri takip etme görevi vermiştir (Terzi, 2000, ss. 91, 97). Çiftlikler her zaman satın alınma yoluyla Padişah mülkü olmamıştır. Mesela, Osmanlı tebaasından banker Baltacı Manolaki'nin oğlu Baltacı Aristidi'nin borçlarından dolayı, Torbalı'daki çiftliklerine el konulmuş ve 1884'te bu araziler Maliye Nezareti tarafından Çiftlikat-ı Hümayun'a aktarılmıştır (Ortaç, 2010, s. 322).

Bu yazıda da, II. Abdülhamid'in yukarıda bahsedilen ortamda ve iddia edilen politikalar çerçevesinde, Manisa dâhilindeki bir çiftliği satın alması süreci ele alınmıştır. Ancak bu çalışmanın, satış sürecini ortaya koymaktan öte, dikkat çektiği başka noktalar oldu. Girişte de belirtildiği üzere, bilhassa devlet, resmî görevliler, eşraf ve halk arasında cereyan eden ilişkiler, son dönem tarihimizin tartışılması gereken meselelerinden birisidir. Fakat 20. yüzyıla girildiğinde bile hâlâ çok geniş bir coğrafyaya sahip olan Osmanlı ülkesinin tamamı için bu ilişkiler üzerine söz söylemek, genel hükümlere varmak kolay değildir. Öncelikle örnekleri çoğaltmak, hemen her bölgeden ilgili örnekler bulup çıkartmak gerekir. Ancak ondan sonra genel bir kanaat hasıl olur.

Tarih alanında kesin hüküm vermek ise kolay değildir. Çalıştığımız konuya ilişkin mevcut belge ve bilgilere ulaşmış olsanız da aslında bütün hepsine ulaşım ulaşamadığınızı dahi bilemezsiniz. Kanıtlarınız çok kuvvetli olsa bile, her daim ufak bir temkin payı bırakmak gerekir. Bu yüzden aşağıdaki vurgular hükümden ziyade kanaattir.

Ele alınan konuya ilişkin ulaşılabilen belgeler incelendiğinde, İzmir-Manisa hattında, eşrafla devlet görevlileri arasında bir ittifak olabileceği kanaati uyanmıştır. Bölgenin cazip ekonomik potansiyeli, devlet ricalinden meşhur

¹⁶ Bu kriz ülke içi bir durum olmayıp, "Büyük Bunalım" olarak adlandırılan uluslararası ticarete yaşanan depresyonun Osmanlı'ya etkisidir (Pamuk, 2003, ss. 125-137).

isimlerin bile ilgisini çekmiştir. Yerli müteşebbis âdeta, bir taraftan merkezi idarenin takdirini kazanmakta, diğer yandan menfaatleri için resmî makamlar nezdinde elde ettiği nüfuzu kullanmaktadır. Koldere ahalisinin kanuni hakkı olan bir kazanımı elde etmeye çalışırken, yanlış yönlendirilmiş olabileceği, ancak idarenin bu yönde hiç yardımcı olmadığı izlenimi uyanmıştır. Sanki ayanlığın ilgasının mütegalibeliğinin de bittiği anlamına gelmeyeceği yönünde bir örnek belirlemektedir.

Belgelere yansıdığı kadarıyla, Sultan'ın her iki tarafa da meyyal olmaması dikkat çekicidir. Bilhassa Aydın valiliğinin, Yahya Hayati Paşa ve şürekâsını kayırdığı ve verdiği bilgilerle başkenti de etkilemiş olabileceği düşünülebilir. Buna mukabil ahalinin şikâyetlerini içeren telgraflar ve gazete de II. Abdülhamid'e ulaşmıştır. Padişah tarafından Hayati Paşa ve Balyozzade ailesi üzerinde bir yaptırım söz konusu olmadığı gibi, son noktada ahalinin talebinin de etkisiyle Koldere'nin Çiftlikat-ı Hümayun'a dâhil edilmesini emretmiştir. Âdeta bir taraftan tebaayı küstürmemek, diğer yandan hatalı da olsalar, yerli girişimcinin önünü kesmemek gibi tavır takındığı kanaati oluşmaktadır.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri (BOA).

DH. MHC. 4-47; DH. MKT 1555/57; DH. MKT. 1556/105; DH. MKT. 1557/86; DH. MKT. 1564/29; DH. MKT. 295/63; DH. MKT. 398/35; Y. PRK. AZJ. 14/69; Y. MTV.35/113; HR. TO 84/7; İ. DH. 1131/88366; İ. DH. 1149/89554; İ. DH. 1164/90968; İ. MMS. 106/4530; İ. MMS. 106/4530; İ. MMS. 106/4530; İ. TAL. 322/25; İ. TAL. 8/25; MAD. 11471; MAD.d. 10645; MV. 46/13; ŞD. 2391/38; ŞD. DH. 1375/51

Osmanlıca Gazeteler

Saadet Gazetesi. No: 1152, 7 S. (1036 13 Ekim 1888) Cumartesi.

Araştırma Eserleri

- Aksoy, Y. (1986). *Bir Kent Bir İnsan, İzmir'in Son Yüzyılı, S. Ferit Eczacıbaşı'nın Yaşamı ve Anıları*. İstanbul: Eczacıbaşı Vakfı.
- Başaran, M. (2000). *19. Yüzyılda Karacasu*. Karacasu.
- Berber, F. (2013). Temettüat Kayıtlarına göre Koldere Çiftliği/Köyünün Sosyo-Ekonomik Durumu (1844-1845). *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 7(13), 233-268.
- Bildirici, Y. Z. (2009). Denizli ve Çevresinde Madencilik (1890-1919). *Selçuk Üniversitesi SBE Dergisi*, 21, 99-109.
- Cin, H. (1992). *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Emecen, F. (1989). *XVI. Asırda Manisa Kazası*. Ankara: TTK.
- Ersoy, H. (1941). Rüşdü Paşa. *Gediz Dergisi*, 5(51), 5-8.
- İnal, İ. M. K. (1982). *Son Sadrazamlar I*. İstanbul.

- Koç, A. (2006). *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Saruhan Sancağı'nda Gayrimüslimler*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- Kurt, S. (1991). İzmir Hamidiye Vapur Şirketi 1884-1915. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 71-108.
- Manisa Maddesi. (1983). *YURT Ansiklopedisi, Cilt 8*. İstanbul.
- Martal, A. (1999). *Değişim Sürecinde İzmir'de Sanayileşme 19 Yüzyıl*. İzmir
- Nagata, Y. (1997). *Tarihte Ayanlar Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*. Ankara: TTK.
- Ortaç, H. (2010). Batı Anadolu'da Bir Büyük Toprak Sahibi Levanten: Baltacı Manolaki. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 25(1), 319-336.
- Pamuk, Ş. (2003). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Quataert, D. (2004). 19. Yüzyıla Genel Bakış, İslahatlar Devri, 1812-1914. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* içinde (C.2, ss. 885-1051). (H. İnalçık ve D. Quataert, Ed.). İstanbul.
- Serçe, E. (1998). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Belediye (1868-1945)*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Somel, S. A. (2009). Gölgede Kalmış Bir Osmanlı Devlet Adamı Şeyh'ül-Vüzera Namık Paşa. *Toplumsal Tarih*, 186, 60-67.
- Süreyya, M. (1996). *Sicill-i Osmani, Cilt 5*. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Terzi, A. (2000). *Hazine-i Hassa Nezareti*. Ankara: TTK.
- Terzi, A. (2009). *Bağdat-Musul'da II. Abdülhamid'in Mirası Petrol ve Arazi*. İstanbul: Timaş.

Elektronik Kaynaklar

- Albüm. (2014). 3 Ocak 2014 tarihinde <http://www.izto.org.tr/portals/0/meclisalbum/meclisalbum01072013.pdf> adresinden erişildi.
- İzmir Belediye Başkanları. 29 Kasım 2013 tarihinde <http://www.izmir.bel.tr/StandartPages.asp?menuID=1477&MenuName> adresinden erişildi.
- Yargıtay. 9 Ocak 2014 tarihinde <http://www.yargitay.gov.tr/index3.php?pgid=8> adresinden erişildi.

